

ÇARPIK KENTLEŞMEYİ ÖNLEME ÇÖZÜMLERİNİN ELEŞTİRİSİ
(Fiziksel Planlama)

İhsan ŞENOCAK

Öğretim Görevlisi
Harran Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
İnşaat Mühendisliği Bölümü*
Şanlıurfa, Türkiye

Kasım YENİGÜN

Araştırma Görevlisi
Harran Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
İnşaat Mühendisliği Bölümü*
Şanlıurfa, Türkiye

ÖZET

Günümüz Türkiye'sinde; sanayileşme, istihdam oluşturan çeşitli etkenler, güvenlik sorunları ve diğer sosyal etkenlerin doğurduğu en önemli sorunlardan biri olan göçün neden olduğu büyük problemleri, bu problemleri çözmeye görevini üstlenmiş olan planlayıcı ve uygulayıcılarla beraber, şehirlerde yaşayan bütün insanlar da gözlemlemektedirler.

Makro düzeyde planlamanın eksikliği, yasal düzenlemelerdeki boşluklar, bürokrasinin ağırlığı, denetim organizasyonlarının yetersizliği; vahşi bir arsa talanını, sağlıksız ve biçimsiz bir yapılaşmayı, düzensiz bir trafiği, yetersiz bir ulaşım ağını ve sağlıksız bir çevreyi oluşturmuştur.

Bu sorunların üstesinden gelmek ve çarpık kentleşmenin sosyal ve teknik altyapı problemlerinin önüne geçmek için yapılan bütün çalışmalarda karşılaşılan zorluklar, sıkıntılar ve hatta başarısızlıklar, problemin ana sebebinin olduğu kadar, çözüm önerilerinin de irdelenmesini ve eleştirilmesini gerekli ve önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada, sözü edilen bakış mantığıyla, çözüm önerilerini etkileyen ve pratik gözlemlere dayanan teknik, sosyal, kültürel ve diğer alanlardaki olumsuzluklar incelenmiş ve bunların çözümüyle ilgili değerlendirmelere, günümüz gerçeklerine uygun olarak yer verilmeye çalışılmıştır.

* Tel: 0.414. 313 15 52

Fax:0.414. 313 51 24

1.AMAÇ

Sanayileşme, istihdam oluşturan çeşitli etkenler, güvenlik sorunları ve diğer sosyal etkenlerin doğurduğu en önemli sorunlardan biri olan göçün şehirlerde oluşturduğu büyük problemleri, bu problemleri çözüme görevini üstlenmiş olan planlayıcı ve uygulayıcılarla beraber, şehirlerde yaşayan bütün insanlar da gözlemlemektedirler.

Bu sorunların üstesinden gelmek ve çarpık kentleşmenin sosyal ve teknik altyapı problemlerinin önüne geçmek için yapılan bütün çalışmalarda karşılaşılan zorluklar, sıkıntılar ve hatta başarısızlıklar, aslında problemin ana sebebinin olduğu kadar, çözüm önerilerinin de irdelenmesi ve eleştirilmesini gerekli kılmaktadır.

“Çünkü; bir bina yıktırılıp, yeniden bir bina inşa edilirse sonuçta gene bir binaya sahip olunur. Oysa eski bina yıktırılmadan başka tarafa da yeni bir bina inşa edilirse sonuçta iki binaya sahip olunur. Yani mülkiyet yüzde yüz arttığı gibi yıkım masrafından da tasarruf edilir. Bu örnekten de kolayca anlaşılabilceği gibi, gecekondulaşma meydana geldikten sonra geriye dönüş kolay olmamaktadır.”(Şenocak 1996)

Bundan dolayı, zaten küçük bir yara halinde başlayıp kanser şeklinde yayılan çarpık kentleşme ve beraberindeki problemlerin çözüm önerilerinin de çok dikkatli ve doğru olması gerekliliği, gerek maddi açıdan ve gerekse insan merkezli sorunun mutlu bir sonuca ulaşması bakımından hayati önem taşımaktadır.

Kaldı ki çarpık kentleşmeyi oluşturan sosyal yapının siyasal karar mekanizmalarına etkisinin bu problem de çok büyük bir yer işgal ettiği düşünüldüğünde, gerçekten çok iyi niyetli ve kabiliyetli planlayıcı ve uygulayıcıların bile ideal çözümler üretemedikleri gerçeği de madalyonun öbür yüzünü oluşturmaktadır.

“Kent; planlanan, yönetilen, kaynak üretilip tüketen ve kuralları olan yaşam yeridir. Kenti planlayanlar, planı uygulayanlar ve bu plana uymak zorunda olanlar vardır. Burada sorumluluk yoksa yaşanılmaz bir yer haline gelir.

-Çarpık kentleşme ya da kentileşememe,

-Bir yandan kent standardı yakalanmaya çalışılırken, diğer yandan kentlerin köyleşmesi...”(Yenigün 1997) Böylesi sonuçların yaşandığı gerçekler gözardı edildiğinde, çok ciddi problemlerle karşılaşılacağı ve bu yüzden bu sorumluluğu taşıyacak insanlara uygun çözümlerin önerilmesi gerekliliği kaçınılmazdır.

Bir genelleme çerçevesinde ele alacağımız bu konuda, çok ciddi bir örnek olarak önümüzde duran ve GAP eksenli nedenlerle aynı sıkıntıları yaşamaya başlayan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde oldukça çarpık ve hızlı bir büyümeyle karşılaşan kentlerimizde ciddi boyutlarda yaşanan bir planlama eksikliği ve denetimsizliği hakim olduğunu görmekteyiz.

Makro düzeyde planlamanın eksikliği, yasal düzenlemelerdeki boşluklar, bürokrasinin ağırlığı, denetim organizasyonlarının yetersizliği; vahşi bir arsa talanını, sağlıksız ve biçimsiz bir yapılaşmayı, düzensiz bir trafiği, yetersiz bir ulaşım ağını ve sağlıksız bir çevreyi oluşturmuştur.

Yıllardır söylenegelen bu olumsuz örneklerin daha da arttırılması mümkündür. Örneğin geçtiğimiz yıllarda pekçok kişinin ölümüyle sonuçlanan İstanbul-Ümraniye çöplüğünün patlamasıyla yaşanan facia, çöpün sadece bir çevre sorunu olmadığını, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde patlamaya hazır çöp yığınlarının üzerine kurulmuş yerleşim birimlerinin karşılaşılabilecekleri tehlikeyi de göstermiştir.

Daha birçok örneğin ilave edilebileceği böylesi durumlarla karşılaşmamak için birtakım önlemlerin vakit geçirilmeden alınması gerekliliği vardır.

Ancak tam bu noktada, üzerinde dikkatle durulması gereken bir başka konu daha vardır ki, o da gerçekten geri dönüşün olamayacağı ve büyük maddi kayıpların yaşanabileceği bu önleme çalışmalarının doğru bir şekilde kritik edilmesi zorunluluğudur.

Çünkü bir hastanın hastalığının teşhisi öncelikle doktor için çok önemli olmakla beraber, uygulanacak tedavi şekli ise hastayı çok yakından ilgilendirmektedir. Çünkü teşhisin olduğu kadar tedavinin doğruluğu da hastanın yaşamasına veya ölmesine neden olabilecektir.

Bu bakış mantığından hareketle, çarpık kentleşmeyi önleme çözümlerini uygulamada karşılaşılabilen aksaklıkları ve çözüm önerilerini birlikte inceleme ihtiyacı duyuldu.

2.SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1) Çarpık kentleşmeyi önlemeyle ilgili planlamaları yapan insanların teorik kaynaklı bilgileri, pratikteki uygulamalarla çatışabilmektedir.

Bunu önlemek için; planlayıcıların, uygulayıcı konumunda olan yerel yönetimlerle diyalog halinde olması zorunluluk haline getirilmelidir

2) Çözüm önerilerinin bazılarının, daha önce herhangi bir yerde uygulanıp iyi sonuç vermiş örneklerden kopya edilmeye çalışılması, çözümü olumsuz kılabilir. Fakat bu kopyalama işleminde; jeolojik, meteorolojik, sosyolojik, kültürel özellikler ve yöresel malzeme gibi pek çok önemli farklılık gözden kaçırılabilir.

Bunun bir nedeni olarak, bu çözüm önerilerine karar veren belediye meclis üyelerinin farklı mesleklerden olması ve bu konulara tam hakim olamaması olarak gösterilebilir.

Ancak planlama öncesi, sözkonusu alanlarda yerel özelliklerin toplandığı dosyaların temin edilmesi için bir ön hazırlığın yapılması ve mümkün mertebe kopyalamaya kaçmadan yerel özelliklere uygun çözüm arayışına gitmek gerekir.

3) Sosyal yönelimlerin ve etkileşimlerin, çarpık kentleşme çalışmalarına etkisinin kabulü kaçınılmazdır. İnsanların moda benzer yönelimlerle belli alanlara kayma eğilimi, planlayıcının bunun aksine yapacağı yönlendirmeye zaman zaman çatışabilmektedir.

Bundan dolayı sosyal temayüllerin belirlenerek gözardı edilmemesi gerekmektedir. Bunun için de anketlerin ve sosyal yapı araştırmalarının çözüme önemli katkı sağlayacağı muhakkaktır.

4) Özellikle bu işlerle görevli kurumların mali yetersizliği, hem arsa üretimi, altyapı hazırlığı ve gecekonduların yönlendirme çalışmalarını önlemekte ve hem de vatandaşın geride kalan bir planlama ile önden giden çarpık yapılaşmayı kırık dökük takip etmekte ve daha büyük masraflarla düzeltme ve hatta düzeltememe sonucunu doğurmaktadır.

“Kentsel gelişmenin ardından giden, daha çok parsel ya da ada ölçeğinde yapılaşmayı denetlemeyi amaçlayan durağan imar planı anlayışı uygulaması yerine geniş kapsamlı, esnek, yönlendirici, halkın katılımına açık bir kent planlaması sistemi getirilmelidir.” (Yenigün, 1997)

Hızlı ve düzensiz büyümeyle karşı karşıya olan çoğu ilimizde, arsaların birtakım kişiler eliyle ve gelişigüzel talan edildiği, yahut birtakım insanların, hantal devlet yapısı karşısında hızlı davranıp, tarım arazilerini tüketerek bu arazilerde parselasyon işlemleri yapmak suretiyle çok ciddi rantlar elde ettikleri bir gerçektir.

Halbuki, bu tür arsa üretiminin belediyeler tarafından, üstelik hızlı ve belli bir plan içerisinde, çarpıklığa müsaade etmeyecek şekilde yapıldığı düşünüldüğünde, hem sözkonusu rant gelirinin sahibinin kamu olacağı ve hem de yerel yönetimlerin korkulu rüyası durumunda olan gecekonduların asla meydana gelmeyeceği gibi çok güzel iki sonuca varılmış olur.

“İkamet mıntıklarındaki bir kısım arsalar küçük tasarlanarak satınalma gücü zayıf olan kişilerin katılımı sağlanabilmelidir. Böylece yerel yönetimlerin arsa satışından elde edeceği gelir de arttırılmış olacaktır.” (Şenocak 1996)

5) Çarpıklığın önlenmesi için fikri alınması gerekli kamu ve özel tüm unsurların biraraya getirilememesi aslında çok önemli bir problem olarak göze çarpmaktadır.

Bayındırlık, Karayolları gibi merkezi devlet kurumlarının yanısıra, yerel özellikleri yansıtabilen Belediye ve Üniversite gibi kurumlarla, danışma ve denetim mekanizmalarını işletebilecek sivil toplum örgütlerinin (mimar ve mühendis odaları, kültür ve tarih varlıklarının korunmasını amaçlayan vakıf ve dernekler gibi) ve özel çalışan şehir planıcı,

mimar, mühendis, estetikçi, tarihçi, hukukçu ve benzeri ilgililerin biraraya gelmelerinin sağlayacak bir diyalog ve fikir alışverişi ortamının temin edilmesi zorunlu görünmektedir.

“Yetki ve sorumluluk tek yönetime verilerek kurumlar arası koordinasyon problemi ortadan kaldırılmalıdır.” (Şenocak 1996)

6) Daha önce de saydığımız çeşitli etkenlerden kaynaklanan sebeplerle oluşan köyden kente göçün doğurduğu olumsuzluklardan biri de çözüme karşı bir gücün oluşması şeklinde değerlendirilebilir.

Şehirde yer alabilme, arka bulma, kaybolmama, alışma korkusu ve benzeri gibi sosyal ve psikolojik nedenlerle biraraya toplanan bu insanlar bir süre sonra, belli bir yöreye mensup ailelerin oluşturduğu mahalleleri kurmaktadır. Bu mahalleler, daha sonra diğer göç niyetlileri için bir cazibe merkezi ve sağlıklı bir alan durumuna dönüşmektedirler. Bu alanlardaki altyapı eksikliği, diğer çarpıklıklar ve sosyal problemler bir taraftan ciddi bir yara olarak yansımakta, ancak öte yandan artık siyasal güç sahipleri için birer oy deposu olarak görülen bu bölgeler, karar mekanizmalarına yaptıkları etkiler sonucu kendi çözümsüzlüklerine neden olmaktadır.

Sosyal huzursuzluk, başkalarına örnek olma ve rant çevrelerine imkan tanıma gibi yeni yaraların üremesine de neden olan gecekondulaşmanın çözümü için birçok yerde polisiye tedbirler denenmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştır.

“Bu yöntem ilk olarak 1931 ve 1939 yıllarının faşist İtalya’sında kentlerin büyümesini önlemek için geçirilen yasalarla denenmiştir. Tarım emekçisinin 25 000 nüfusun üzerindeki bölge merkezlerine göçmesi yasaklanmıştı. Bu yasaların yürürlük süresince bile, 1950-60 yılları arasında bir milyon köylü kentlere göçmüştür.” (Şenyapılı 1978)

“Gecekondu Önleme Bölgeleri ismi altında bazı bölgeler tanzim edilip buralarda toplu konut üretilmesi de yeterli çözüm olamamaktadır. Çünkü gecekonduyu tercih eden kişilerin yıllarca beklemeye takatları yetmemektedir.” (Şenocak 1996)

“Gelişmekte olan ülkelerde merkezi yönetim, hem doğrudan konut üretimine girişmiş, hem de dar gelirli ailelere sübvansiyon sağlamıştır. Genelde kamu konut projeleri, dar gelirli kesimlere konut sağlanmasında pek başarılı olamamıştır.” (IULA-EMME 3,1993)

“Mümkün olduğunca kısa sürede ilave imar planları ve mevzi imar planları hazırlanmasına başlanıp yeni arsalar üretilmeye gayret edilmelidir.

Bu çalışmalar yapılırken yörenin coğrafi, jeolojik, topoğrafik, tarihi, arkeolojik, sosyal, hijyenik, ekonomik, iklim ve meteoroloji durumu gözönünde bulundurularak, beklenen nüfusa yeterli olabilecek genişlikte alanların oluşturulması hedeflenmelidir.

Yapılacak planlarda iş ve ticaret, endüstri, idare, kültür, spor, dinlenme,sağlık ve askeri müesseseler mntıklarının bulundurulmasına özen gösterilmelidir.” (Şenocak 1996)

7) Kültür dokusunun ihmali, yapılacak planlamaları başarısız kılabilmektedir.

Bu yüzden din, gelenekler, alışkanlıklar, toplumsal kurallar ve benzeri olguların planlayıcı ve uygulayıcılar tarafından iyi öğrenilip gözlenmesi, bu olgulara zıt bir planın veya uygulamanın, çok iyi bile olsa, ters tepebilmesini önleyebilecektir.

8) Mevcut çarpık durumun ve gelecekteki gelişmenin miktar, şekil ve yönünün iyi tahmin edilememesi, hem yanlış çözüm önerilerine neden olmakta ve hem de planlamanın halkın gerisinden gitmesine neden olmaktadır.

Daha önce belirttiğimiz kurumlararası koordinasyonun sağlanması durumunda, bu konudaki uzmanların görüş ve çalışmalarıyla gelecekteki kent gelişimiyle ilgili gerçekçi projeksiyonların hazırlanması ve planlamanın buna göre yapılması arzu edilen rahatlığı sağlayabilecektir.

9) Yetkili mekanizmalardaki görev değişiklikleriyle birlikte uygulamadaki farklılıkların gözönüne çıkması ve bunun sonucunda genel bir istikrarsızlığın göze çarpması, konumuzla ilgili sıkıntılardan birini oluşturmaktadır.

Bunun önlenmesi için mevzuat ve uygulamalara müdahalelerin gerçekten ciddi gerekçelere bağlanması ve örneğin TAKS ve KAKS uygulamalarına müdahalelerin zorlaştırılması sağlanmalıdır.

Öte yandan, mali konularda, kamulaştırmada ve benzeri uygulamalarda vatandaşın rızası alınmalı, iş mahkemelere, çözümsüzlüğe ve zaman kaybına kalmamalıdır.

10) Rantların kamuya gitmemesi sonucunu da doğuran gecekondular ve imar afları, uygulayıcıları zora sokmakta ve kurallara gerçekten bağlı insanları, talancı insanların karşısında mağdur duruma düşürebilmektedir. Bu tür aflar, arsa talancılarının yaptıklarıyla kalmalarına neden olmaktadır.

Bundan kurtulmak için, bu konuda ciddi ve istikrarlı bir tutum sergilenmeli, mevcut gecekondular için ıslah projeleri hazırlanırken, öte yandan yapılması gereken suçun işlenmesine fırsat bırakmamaktır. Çünkü gecekonduların yapılmasının önlenmesi, bunun affından yahut ıslahından daha kolaydır. Fakat bu zorla olmaz. Bunun yerine yeni imara açılan bölgelerde, hızlı bir arsa üretiminin sağlanması, zemine altyapının işlenmesi ve yönlendirmenin bu şekilde yapılması, bu problemin önünün kesilmesi açısından çok olumlu bir yaklaşım olacaktır.

İlave imar planı veya mevzi imar planı yapmak isteyen özel teşebbüse kolaylık sağlanmalıdır. "İngiltere'de yılda yarım milyondan fazla planlama ve imar başvurusu yapılmaktadır." (IULA-EMME 6,1993)

11) Alınan kararların vatandaşa hızlı ve doğru bir şekilde ulaştırılamaması ve bürokrasideki zorluklar, bu alandaki çalışmalara olumsuz etki edebilmektedir.

"Bu konuda rehber memurlar görevlendirerek, resmi işlemlerin yığınlık verici olmaktan kurtarılması ve sağlıklı bir bilgi mekanizmasının kurulması sağlanmalıdır." (Şenocak 1996)

3.SONUÇ

Çarpık kentleşme kitleleri yakından ilgilendiren bir konu haline dönüşmüştür. Dolayısıyla çok sayıda planlayıcı ve uygulayıcı bu problemin çözümü için gayret sarfetmektedir. Mevzuata uyulmadan yapılan yapılardaki hızlı artış gözönüne alınırsa, söz konusu çalışmalarda maalesef başarılı olunamadığı açıkça anlaşılmaktadır. O halde bu çalışmalardaki eksikliklerin ve yanlışlıkların üzerinde durmak gerekmektedir.

Şehir planlaması yapan kişiler doğal olarak aldıkları teorik bilgileri yansıtmaya çalışmaktadırlar. Ve yeni planlamalarda batıdaki birtakım örneklerin havası esmektedir. Oysa her yörenin teknik ve sosyal koşulları birbirinden farklıdır. Bilhassa sosyal konuların ihmal edildiği gözlemlenmektedir.

Binlerce yılın birikimiyle oluşmuş bir kültürü onbinlerce insanın kafasından bir anda silip atmak mümkün değildir. Hiçkimsenin de planlama adına böyle bir uygulama yapmaya hakkı yoktur. Zaten böyle bir iddianın savunulduğu da söylenemez. Ancak uygulamalardaki sonuç buraya varmaktadır. Bu bağlamda, planlama yapmadan önce yöreyi tanımak için ciddi bir ön çalışma yapmak gerekmektedir. Sorulduğunda bu ön çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Fakat standartları net olarak belli olmadığı ve zorunluluk bulunmadığı için bu çalışmaların kalitesi tartışmaya açıktır.

Bazı planlamalar çok doğru bile olsa, bunları uygulamaya sokmak yüksek maliyet gerektirmektedir. Yerel yönetimlerin imkanları gözönüne alındığında bu hizmetlerin yapılmasının olanaksız olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Bu tür çalışmalarda projenin kendi kendini amorti edecek şekilde, yani arsa üretimi vesaire rantlarla birlikte düşünülmesi gerekliliği vardır.

Gerçekçi, doğru ve faydalı projeler üretilmediği müddetçe halkın bunları benimsemesi beklenemez. Yapılan çalışmaların dosyaları raflarda tozlanmayı beklerken, kitleler de arazi planlamalarına uymadan bildiklerini yapmaya devam ederler. Topluları, bedenlerine uymayan elbiseler giymeye zorlamak veya bu elbiselerin yerine başka elbiseleri giymeye çalıştıkları için suçlamak insafsız bir değerlendirme olmasa gerekir.

KAYNAKLAR

Senocak, İ., “Orta Asya Cumhuriyetlerinde Beklenen Köyden Kente Göçün Şehircilik Açısından Önemi” , Türk Devletleri arasında 3. İlimi İşbirliği Konferansı, 177, Ufa, Başkurdistan, Eylül, 1996

Şenyapılı, T., Bütünleşmemiş Kentli Nüfu Sorunu, Mimarlık Fak. Yayını, No:27, ODTÜ, 15, Ankara, 1978

Yenigün, K., Gümüşçü, M., “Şanlıurfa’da İmar ve Altyapı Konusunda 2025’lere Bakış”, İller Bankası Dergisi, Sayı:1, Ankara, 1997

Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Raporlar Dizisi, 3, Konut Politikaları ve Finansmanı, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve IULA-EMME yayını, Kent Basımevi, 9-10, İstanbul, 1993

Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Raporlar Dizisi, 6, Şehircilik ve Konut B., T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve IULA-EMME yayını, Kent Basımevi, 21, İstanbul, 1993